บทที่ 3
อุปกรณ์และวิธีการทดลอง

การดำเนินการศึกษาแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน โดยขั้นตอนแรกคัดเลือกพืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ยับยั้งการกินของหนอนกระทู้ผัก (screening) และขั้นตอนที่สองเป็นการหาแนวทางประยุกต์ใช้สารสกัดจากพืชที่ออกฤทธิ์ยับยั้งการกินหนอนกระทู้ผักในแปลงปลูกคะน้า (field trial)

3.1 การคัดเลือกพืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ยับยั้งการกินของหนอนกระทู้ผัก

3.1.1 การเตรียมสารสกัดหยาบจากพืช

คัดเลือกพืชที่มีลักษณะ ดังนี้

1) พืชที่มีรายงานฤทธิ์ป้องกันกำจัดหนอนกระทู้ผัก
2) พืชที่อยู่ในตระกูลเดียวกับพืชในข้อที่ 1)
3) พืชที่มีรสขมหรือฝาด
4) พืชที่หาได้ง่ายและมีปริมาณวัตถุดิบมาก

นำตัวอย่างพืชสดมาล้างน้ำให้สะอาดแล้วอบให้แห้งที่อุณหภูมิ 40-50 องศาเซลเซียส ทำการบดให้ละเอียดด้วยเครื่องบดตัวอย่างพืช ชั่งตัวอย่างพืชน้ำหนัก 25 กรัม แช่ในตัวทำละลายเมทธานอล (commercial grade ซึ่งผ่านการกลั่นอีก 1 ครั้ง) ปริมาตร 750 มิลลิลิตร ที่อุณหภูมิห้องนาน 2 วัน นำมากรองเอาเฉพาะส่วนของสารละลาย ระเหยตัวทำละลายออกภายใต้ความดันต่ำ จนได้สารสกัดหยาบเข้มข้น และเก็บสารสกัดที่ได้ที่อุณหภูมิ -20 องศาเซลเซียสเพื่อรอนำไปใช้ทดสอบในขั้นตอนต่อไป

3.1.2 การเตรียมหนอนกระทู้ผักเพื่อใช้ในการทดลอง

1) เก็บรวบรวมหนอนและกลุ่มไข่หนอนกระทู้ผัก จากแปลงปลูกผักปลอดสารพิษของเกษตรกรหมู่ที่ 5 ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยไข่จะอยู่ใต้ใบพืช มีลักษณะเป็นกลุ่มขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5-2.0 เซนติเมตร ปกคลุมด้วยขนสีน้ำตาลอ่อน กลุ่มหนอนวัยที่ 1 จะอยู่รวมกันบริเวณที่วางไข่ กัดกินผิวด้านล่างของใบพืชทำให้มองเห็นใบพืชมีลักษณะโปร่งแสง (ภาพที่ 1) ส่วนหนอนวัยที่ 5 มักจะพบบริเวณใต้วัสดุคลุมแปลงปลูก

2) นำหนอนมาเลี้ยงในกล่องพลาสติกขนาด 11 x 17 x 5 เซนติเมตร ที่มีรูระบายอากาศ และมีกระดาษทิชชูรองพื้นกล่องสำหรับให้หนอนมุดตัวลงไปพักตัวอยู่ข้างใต้ในระยะดักแด้

3) ย้ายดักแด้ไว้ในกล่องพลาสติกขนาด 45 x 50 x 35 เซนติเมตร ที่มีรูระบายอากาศ จนกระทั่งเป็นผีเสื้อ หลังจากนั้นให้อาหารผีเสื้อด้วยน้ำผึ้ง 10-15 เปอร์เซ็นต์ และเตรียมต้นหญ้ามาเลเซียใส่ในภาชนะปากแคบใส่ไว้ในกล่องพลาสติคด้วย เพื่อให้ผีเสื้อเกาะวางไข่

4) ย้ายกลุ่มไข่นำมาเลี้ยงในกล่องพลาสติกที่มีรูระบายอากาศ ประมาณ 3-5 วัน ไข่จะฟักเป็นตัวหนอน เมื่อหนอนมีอายุ 7-10 วัน (หนอนวัยที่ 3) จึงนำไปใช้ในการทดลองต่อไป (ภาพที่ 1)

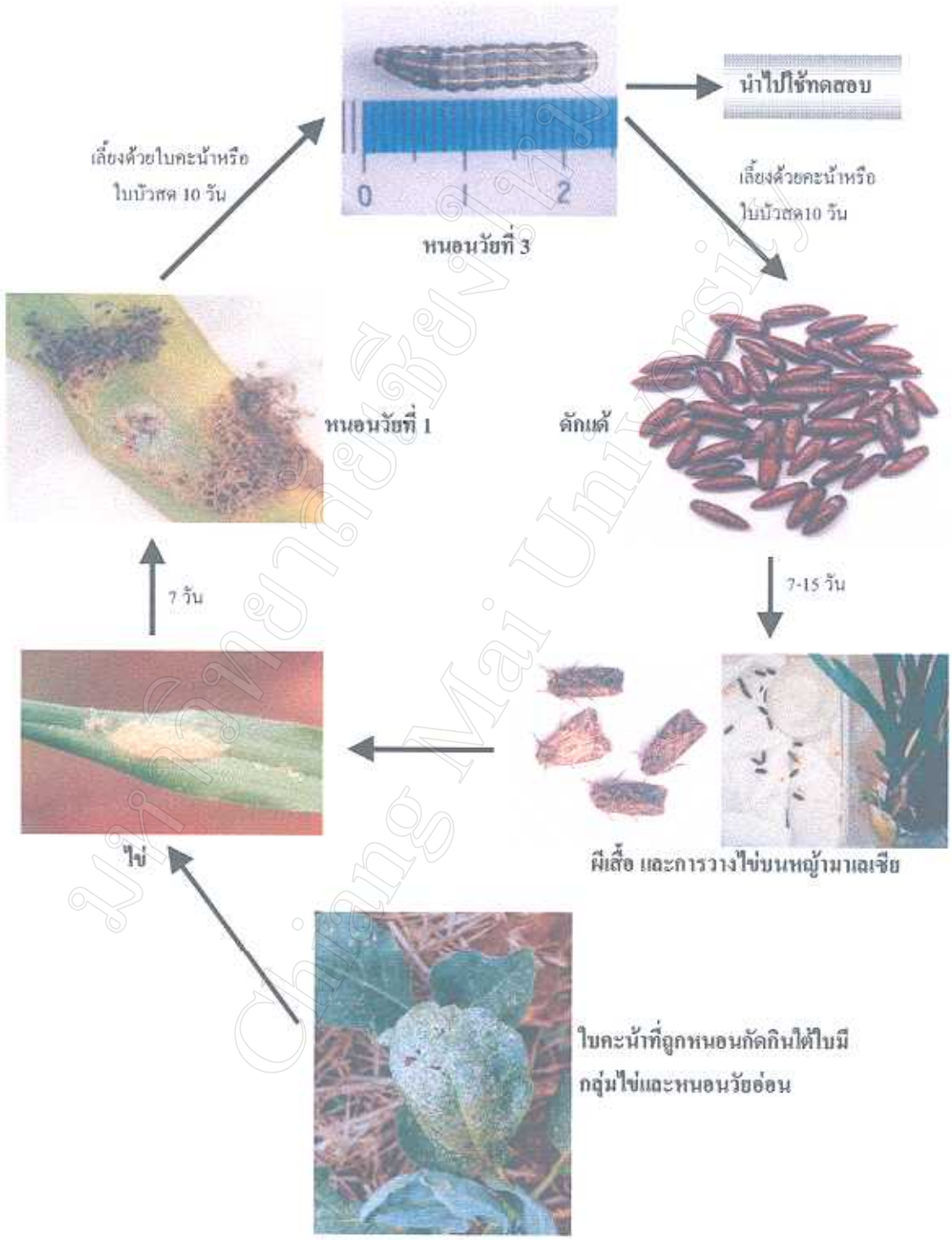

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการเลี้ยงหนอนกระทู้ผักเพื่อใช้ทดสอบฤทธิ์ของสารสกัดหยาบจากพืชสมุนไพร

3.1.3 การทดสอบฤทธิ์ยับยั้งการกินของหนอนกระทู้ผักในสภาพห้องปฏิบัติการ โดยวิธีเลือกกิน (two-chioce leaf disk bioassay)

นำใบคะน้าปลอดสารพิษมาล้างทำความสะอาดด้วยน้ำสะอาด ใช้ที่เจาะรูจุกไม้คอร์กตัดใบคะน้าเป็นวงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 เซนติเมตร จำนวน 4 ชิ้น ต่อสารสกัด 1 ชนิด ทาสารสกัดปริมาณ 10 มิลลิกรัมต่อ 1 ชิ้น จำนวน 2 ชิ้น อีก 2 ชิ้นทาด้วยอะซิโตนเจือจาง(กลุ่มควบคุม) วางสลับกัน ใน petridish ดังภาพที่ 2 ปล่อยหนอนกระทู้ผักวัยที่ 3 (อายุประมาณ 10 วัน) ลงไปจำนวน 15 ตัว ทิ้งไว้ในที่มืด นาน 2 ชั่วโมง หลังจากนั้นแยกหนอนออก วัดพื้นที่ใบพืชที่เหลือจากการกัดกินของหนอนด้วยเครื่องวัดพื้นที่ใบ (ยี่ห้อ ADC รุ่น AM100) ทำการทดลอง 4 ซ้ำ นำไปคำนวณค่า antifeedant index (AFI) ดังนี้

$$\text{antifeedant index} = [\%T/(\%T+\%C)] \times 100$$

$\%T$ = ร้อยละของพื้นที่ใบของชิ้นใบพืชทดสอบที่ถูกกัดกิน

$\%C$ = ร้อยละของพื้นที่ใบของชิ้นใบพืชควบคุมที่ถูกกัดกิน

กำหนดตัดสินสารสกัดจากพืชว่ามีศักยภาพมีฤทธิ์ยับยั้งการกิน ตามวิธีของ Escoubas *et al.* (1993) เมื่อค่า AFI น้อยกว่า 20

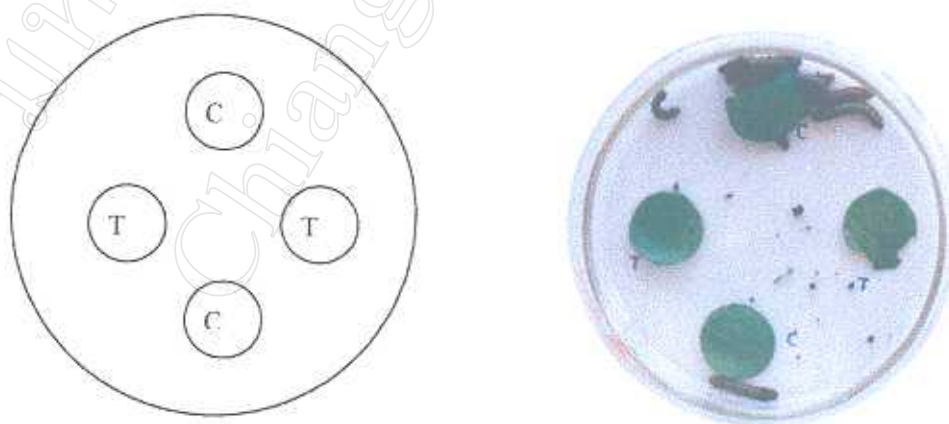

ภาพที่ 2 ลักษณะการจัดเรียงชิ้นใบใน petridish ในการทดสอบโดย two - choice leaf disk bioassay และใบพืชที่ถูกกัดกินโดยหนอน (C = ชิ้นใบพืชที่ไม่ได้ทาสารทดสอบ, T = ชิ้นใบพืชที่ทาด้วยสารทดสอบ)

เมื่อการทดลองสิ้นสุดนำหนอนกระทู้ผักที่รอดตายมาเลี้ยงต่อ เพื่อศึกษาผลกระทบในระยะยาวของสารสกัดจากพืชต่อการเจริญเติบโตของหนอน และตัวเต็มวัย โดยใช้ใบคะน้าสดปลอดสารพิษเป็นอาหารหนอน และน้ำผึ้งความเข้มข้น 10-15 เปอร์เซ็นต์เป็นอาหารเลี้ยงตัวเต็มวัย บันทึกผลการทดลองโดยนับจำนวนหนอนที่รอดตาย จำนวนหนอนที่เข้าดักแด้ได้เป็นปกติและผิดปกติ จำนวนตัวเต็มวัยที่ปกติและไม่ปกติ โดยคำนวณเปอร์เซ็นต์การตายของแมลงที่ถูกต้อง โดยใช้ Abbott's formula ดังนี้ (Abbott , 1925 อ้างโดย เสียง, 2532)

$$\% \text{ การตายที่ถูกต้อง} = \frac{A - B}{100 - B} \times 100$$

A = เปอร์เซ็นต์ตายของแมลงที่เกิดจากผลของสารสกัดแต่ละชนิดที่ใช้ทดสอบ

B = เปอร์เซ็นต์ตายของแมลงในสิ่งทดลองเปรียบเทียบ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

3.2 การหาแนวทางประยุกต์ใช้สารสกัดจากพืชที่ออกฤทธิ์ยับยั้งการกินของหนอนกระทู้ผักในสภาพแปลงปลูกคะน้า

จากการคัดเลือกพืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ยับยั้งการกินของหนอนกระทู้ผักดังอธิบายในข้อ 3.1 สามารถคัดเลือกพืชได้จำนวน 5 ชนิด ได้แก่ กิ่งประยงค์ เปลือกผลมะกรูด รากหนอนตายหยาก ผลดีปลี และลำต้นใต้ดินค้างคาวดำซึ่งในที่นี้ได้เลือกมาศึกษาเพียง 1 ชนิด โดยพิจารณาจากความสะดวกในการจัดหาปริมาณวัตถุดิบและความเป็นพิษต่อสัตว์เลือดอุ่น ดีปลีเป็นพืชสมุนไพรไทยที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดีในสังคมไทย โดยใช้ในการประกอบอาหาร หาได้ง่าย นอกจากนั้นยังมีความเป็นพิษต่อสัตว์เลือดอุ่นต่ำ มีค่า LD_{50} ในหนูเท่ากับ 1.6 กรัมต่อกิโลกรัมน้ำหนักตัวเท่านั้น จึงน่าจะปลอดภัยต่อมนุษย์เพื่อนำมาใช้เป็นสารควบคุมแมลง และมีรายงานฤทธิ์ฆ่าแมลงศัตรูชนิดอื่นๆได้หลายชนิด รวมทั้งมีการศึกษาโครงสร้างของสารออกฤทธิ์แล้ว (จันทร์ทิพย์, 2535 ; พิมพร, 2537) ดังนั้นในการศึกษาเพื่อการประยุกต์ใช้สารสกัดจากพืชที่ออกฤทธิ์ยับยั้งการกินของหนอนกระทู้ผักในแปลงคะน้า จึงเลือกดำเนินการศึกษากับสารสกัดหยาบจากดีปลีเป็นอันดับแรก

3.2.1 การตรวจสอบฤทธิ์ควบคุมหนอนกระทู้ผักของสารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลีโดยวิธีการกินตายและถูกตัวตาย

จากการคัดเลือกพืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ยับยั้งการกินของหนอนกระทู้ผัก พบว่านอกจากฤทธิ์ยับยั้งการกิน ยังอาจมีฤทธิ์อื่นๆในการควบคุมหนอนกระทู้ผักได้ ไม่ว่าจะกินตายหรือถูกตัวตาย ซึ่งฤทธิ์กลุ่มนี้จะถูกนำไปใช้กำหนดระดับความเข้มข้นการใช้สารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลีในสภาพแปลงปลูกด้วย เพราะฉะนั้นจึงทำการศึกษาฤทธิ์ของสารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลีเพิ่มเติมอีก 2 รูปแบบ คือวิธีจุ่มใบพืชในสาร (leaf dipping method, LD) และการทดสอบโดยหยดสารลงบนตัวหนอนโดยตรง (topical application method, TA)

1) วิธีจุ่มใบพืชในสาร

นำใบคะน้าปลอดสารพิษมาทำความสะอาดด้วยน้ำสะอาด ชั่งน้ำหนักใบคะน้าประมาณ 20 กรัม แล้วนำใบไปจุ่มในสารแต่ละความเข้มข้น ได้แก่ความเข้มข้น 0.5 เปอร์เซ็นต์ 1.0 เปอร์เซ็นต์ 1.5 เปอร์เซ็นต์ 2.0 เปอร์เซ็นต์ และ 2.5 เปอร์เซ็นต์ (โดยการชั่งสารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลี 0.5 , 1.0 , 1.5 , 2.0 และ 2.5 กรัม ละลายในเอทิลแอลกอฮอล์ 90 เปอร์เซ็นต์ ปริมาตร 10 มิลลิลิตร เติมน้ำกลั่นให้ครบ 100 มิลลิลิตร) ผึ่งใบคะน้าให้แห้งแล้วนำไปวางในกล่องพลาสติกขนาด 11 x 17 x 5 เซนติเมตร ที่เจาะรูระบายอากาศและรองพื้นด้วยกระดาษทิชชู ปล่อยหนอนกระทู้ผักวัยที่ 3 ลงไปในกล่องทดลองจำนวน 10 ตัวต่อกล่อง ให้แต่ละความเข้มข้นมี 4 ซ้ำ เก็บกล่องเลี้ยงหนอนไว้ในสภาพอุณหภูมิห้อง บันทึกผลการทดลองโดยนับจำนวนหนอนที่ตายที่เวลา 24, 48 และ 72 ชั่วโมง หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาคำนวณหาค่า Oral LC_{50} และ Oral LC_{90} ของแต่ละสารที่มีต่อหนอนกระทู้ผัก โดยใช้โปรแกรม Logit PC

2) วิธีการหยดสารลงบนตัวหนอน

เตรียมสารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลีความเข้มข้น 0.5 เปอร์เซ็นต์ 1.0 เปอร์เซ็นต์ 1.5 เปอร์เซ็นต์ 2.0 เปอร์เซ็นต์ และ 2.5 เปอร์เซ็นต์เหมือนข้างต้น ใช้ไมโครปิเปตหยดสารสกัดหยาบแต่ละความเข้มข้นลงบนสันหลังส่วนอกของหนอนกระทู้ผักวัยที่ 3 ตัวละหนึ่งหยด ปริมาตร 10 ไมโครลิตร จำนวน 10 ตัว ความเข้มข้นละ 4 ซ้ำ นำไปเลี้ยงในกล่องพลาสติกขนาด 11 x 17 x 5 เซนติเมตร ที่รองด้วยกระดาษทิชชู ใช้ใบคะน้าสดปลอดสารพิษเป็นอาหาร บันทึกผลการทดลองโดยนับจำนวนหนอนที่ตายที่เวลา 24 , 48 และ 72 ชั่วโมง นำข้อมูลที่ได้มาคำนวณหาค่า LD_{50} และ LD_{90}ของแต่ละสาร โดยใช้โปรแกรม Logit PC

3.2.2 ผลกระทบของสารสกัดหยาบจากผลดีปลีต่อคะน้าในสภาพแปลงปลูก

1) พืชทดลอง

ปลูกคะน้าโดยวิธีย้ายปลูกต้นกล้าอายุ 24 วัน หลังจากเพาะเมล็ด ลงบนแปลงทดลอง ขนาด 1x3 เมตร ระยะปลูก 25x20 เซนติเมตร ระหว่างการเจริญเติบโตมีการให้น้ำตามปกติ และใส่ปุ๋ยยูเรีย (46-0-0) แปลงละ 25 กรัม จำนวน 2 ครั้งได้แก่ เมื่อหลังย้ายปลูก 9 และ 19 วัน และเก็บเกี่ยวคะน้าเมื่ออายุ 65 วัน (หลังจากย้ายปลูก 41 วัน)

2) ปัจจัยศึกษา

กรรมวิธีที่ใช้ในการทดลองครั้งนี้มุ่งเน้นการเปรียบเทียบประสิทธิภาพของสารสกัดหยาบจากผลดีปลีกับสารธรรมชาติเพื่อป้องกันกำจัดแมลงที่มีการซื้อขายในท้องตลาดได้แก่ สาร azadiracthin จากผลสะเดา และสาร permethrin ซึ่งเป็นสารสังเคราะห์เลียนแบบสาร pyrethrin ที่ได้จากดอกไพรีทรัม ในส่วนของสารสกัดหยาบจากผลดีปลีได้ทำการเปรียบเทียบประสิทธิภาพของสารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลกับสารสกัดหยาบด้วยน้ำ สำหรับความเข้มข้นของสารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลีใช้ข้อมูลพื้นฐานจากการทดลองในข้อ 3.2.1 (LD-method และ TA- method)

วางแผนการทดลองแบบบล็อคสุ่มสมบูรณ์ (randomized complete block design, RCBD) โดยมีทั้งหมด 8 กรรมวิธีๆละ 4 ซ้ำได้แก่

MP5 = สารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลีความเข้มข้น 5 กรัมต่อลิตร (0.5 %)
MP10 = สารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลีความเข้มข้น 10 กรัมต่อลิตร (1.0 %)
MP20 = สารสกัดหยาบด้วยเมทธานอลจากผลดีปลีความเข้มข้น 20 กรัมต่อลิตร (2.0 %)
WP100 = สารสกัดหยาบด้วยน้ำจากผลดีปลีใช้น้ำหนักผลแห้ง 100 กรัมต่อลิตร (10 %)
WP200 = สารสกัดหยาบด้วยน้ำจากผลดีปลีใช้น้ำหนักผลแห้ง 200 กรัมต่อลิตร (20 %)
AZT = สาร azadirachtin ทางการค้า (0.1 % w/v E.C.) 2.5 มิลลิลิตรต่อลิตร
PYR = สารไพรีทรอยด์สังเคราะห์ (permethrin 10 % w/v E.C.) 0.5 มิลลิลิตรต่อลิตร
control = น้ำกลั่น

3) วิธีการทดลอง

หลังจากย้ายปลูกคะน้า 11 วัน เมื่อต้นพืชตั้งตัวได้พ่นสารครั้งที่ 1 หลังจากนั้นพ่นสารอีกเป็นระยะๆ รวมทำการพ่นสารทั้งหมด 4 ครั้ง ระยะเวลาห่างกัน 1 สัปดาห์ โดยพ่นตอนเย็น ในแต่ละกรรมวิธีผสมสารเพิ่มประสิทธิภาพการจับใบลงไปด้วยในอัตรา 5 มิลลิลิตรต่อ 20 ลิตร เครื่องพ่นสารใช้ระบบแบบอัดอากาศเพียงครั้งเดียว (compressed air sprayer) (รังสิต, 2523) หลังจากพ่นสารครั้งสุดท้ายเว้นระยะไว้อีก 9 วันจึงเก็บเกี่ยว

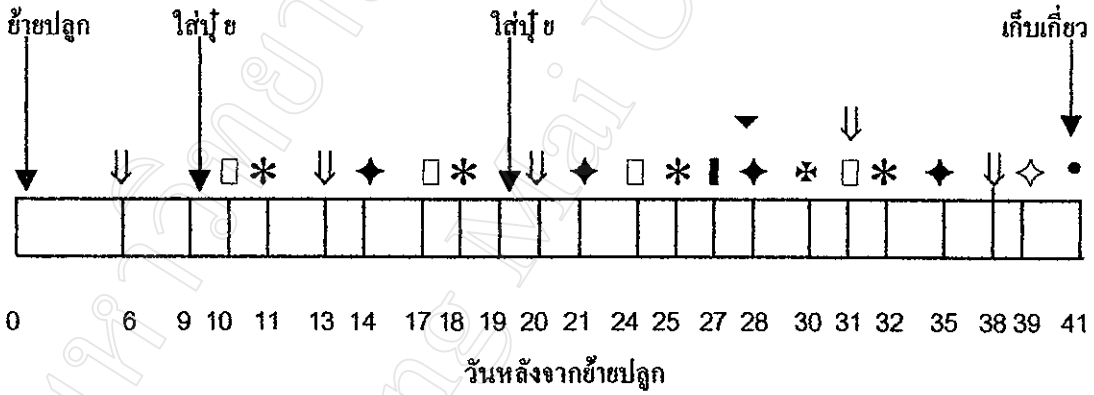

✻ = พ่นสาร □ = เก็บข้อมูลแมลงก่อนพ่น ✦ = เก็บข้อมูลแมลงหลังพ่น

⇓ = วัดส่วนสูง ▮ = วัดค่าความต้านทานปากใบ อุณหภูมิ และความเข้มแสง

✠ = เก็บตัวอย่างใบเพื่อการศึกษาเนื้อเยื่อวิทยา ▼ = เก็บตัวอย่างใบพืชเพื่อหาปริมาณคลอโรฟิลล์

✧ = ตรวจนับคะน้าที่ผิดปกติ

• = นับจำนวนใบ ชั่งน้ำหนักสด วัดพื้นที่ใบ และเก็บตัวอย่างใบพืชเพื่อหาปริมาณ TNC

ภาพที่ 3 วิธีการทดลองผลกระทบของสารสกัดหยาบจากผลดีปลีต่อคะน้าในสภาพแปลงปลูก

4) การบันทึกข้อมูล

ประสิทธิภาพการป้องกันกำจัดแมลง

โดยสุ่มตัวอย่างแปลงละ 10 ต้น บันทึกข้อมูลก่อนการพ่นสารทดลองแต่ละครั้ง และหลังการพ่น 3 วัน ตรวจนับประชากรแมลงศัตรูพืชที่พบเห็น เช่น หนอนกระทู้ผัก หนอนใยผัก เพลี้ยอ่อน หนอนคืบ ด้วงหมัดผัก เป็นต้น

ผลต่อการเจริญเติบโตของคะน้า

1) ความสูง โดยวัดจากโคนต้นจนถึงปลายใบที่ยาวที่สุด หน่วยวัดเป็นเซนติเมตร
2) จำนวนใบ โดยนับจำนวนใบที่คลี่สมบูรณ์แล้ว
3) พื้นที่ใบ วัดพื้นที่ใบด้วยเครื่องวัดพื้นที่ใบยี่ห้อ Li-COR รุ่น Li-3100 หน่วยวัดเป็นตารางเซนติเมตร (ตามรายละเอียดในภาคผนวก)

ผลต่อปริมาณผลผลิตคะน้า

1) น้ำหนักสดและแห้ง ของส่วนเหนือดิน(ลำต้นและใบ)
2) น้ำหนักสดและแห้ง ราก
3) น้ำหนักสดของส่วนที่บริโภคได้

เก็บเกี่ยวคะน้าโดยใช้พลั่วมือขุดห่างลำต้นเพื่อให้ได้ส่วนรากที่สมบูรณ์ ล้างดินที่ติดรากออก ชั่งน้ำหนักสดรวมทั้งต้น ตัดส่วนรากเพื่อนำมาชั่งน้ำหนักสดราก จะได้น้ำหนักส่วนเหนือดินจากน้ำหนักสดรวมที่ถูกหักด้วยน้ำหนักสดราก ตัดแต่งส่วนเหนือดินโดยตัดส่วนโคนต้นที่แข็ง เด็ดใบที่มีลักษณะผิดปกติ ไม่เหมาะต่อการบริโภคออก ชั่งน้ำหนักสดส่วนที่บริโภค หลังจากนั้นนำส่วนเหนือดินและรากไปทำให้แห้ง ชั่งน้ำหนักแห้งส่วนเหนือดินและรากต่อไป

ผลต่อสรีรวิทยาคะน้า

1) วัดความต้านทานของปากใบ อุณหภูมิอากาศ อุณหภูมิใบ และความเข้มแสง เมื่อเวลา 8.00, 10.00, 12.00, 14.00, 16.00 และ18.00 น. โดยใช้เครื่อง Porometer AP-4 (DELTA - T DEVICE , Cambridge - UK.) หน่วยวัดเป็นวินาทีต่อเซนติเมตร (รายละเอียดในภาคผนวก)
2) ปริมาณคลอโรฟิลล์ ตามวิธีของWhitham *et al.*(1971) หน่วยวัดเป็นมิลลิกรัมต่อกรัมน้ำหนักสด (รายละเอียดในภาคผนวก)
3) ปริมาณ total non-structural carbohydrate(TNC) ตามวิธี Nelson's reducing procedure หน่วยวัดเป็น มิลลิกรัมต่อกรัมน้ำหนักแห้ง (สุจริต, 2531) (รายละเอียดในภาคผนวก)

ความเป็นพิษของสารสกัด

1) เปอร์เซ็นต์คะน้าที่มีลักษณะใบผิดปกติ โดยตรวจนับจากลักษณะของใบเปรียบเทียบกับแปลงควบคุม
2) ลักษณะโครงสร้างภายในใบที่ผิดปกติ โดยวิธี paraffin section (Johansen, 1940 ; Gray, 1964) (รายละเอียดในภาคผนวก)

6) ระยะเวลาทำการวิจัย

ตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2540 ถึงมีนาคม พ. ศ. 2542

7) สถานที่ทำการวิจัย

1. ห้องปฏิบัติการกลาง คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. ห้องปฏิบัติการภาควิชาพืชสวน คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. แปลงทดลองเกษตรกร หมู่ที่ 5 ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่